

SAMED VURGUN VE HALK DİLİ

Sevil MEHTİYEVA

XX. Yüzyılda Azerbaycan şiirinin ak saçlı kartalı Samed Vurgun gerçek anlamda halk şairi, halk sanatkârı idi. O aramızdan zamansız ayrılmasaydı "Azerbaycan" destanını yazacaktı. Şairin hayata geçmeyen eserlerinden farklı parçalar bugün elimizdedir

*El bilir ki sən mənimsən
Yurdum yuvam məskənim sən
Anam doğma vətənim sən
Ayrılarımı könül candan
Azərbaycan Azərbaycan!*

Buradaki açık görüş, açık ifade tarzı sebebiyle bu şiiri halk ezberlemiş, daha sonra da bu şiir Azerbaycan halkının milli marşına dönüşmüştür.

Milli cumhuriyetlerin en büyük yazar ve şairleri, Samed Vurgun şiirini bir örnek olarak görmüş, edebi zevki ondan öğrenmiş, ondan beslenmişlerdir. Samed Vurgun şiiri yüksek bilimsel, sosyal-felsefi içerikli kamil bir şiirdir. Fakat Vurgun'un şiirini yaşatan öncelikle bu şiirin dil malzemesinin yerliliği, milliliği, genel halk dili kaynaklarına ve folkloruna olan bağlılığıdır. Samed Vurgun'un eserlerindeki en büyük kahramanlar Azerbaycan ve doğadır. Milli cumhuriyetlerin en büyük yazar ve şairleri Samed Vurgun şiirini bir örnek olarak görmüş, ondan öğrenmiş, ondan beslenmişlerdir.

*Maral gəzər asta-asta
Enib gələr çeşmə üstə
Gözüm yolda, könlüm səsə
Deyin necə dözümlü dağlar*

Samed Vurgun şiiri mazmunca ne kadar yüksek, çok yönlü ve olumlu anlamda karmaşık, onun ifade formu da o kadar sade ve net ifadeleri içerir. Kısacası, onun şiir dili gerçek bir halk edebiyatı dili örneğidir. Onun şiirlerinin böyle yüksek düzeye çıkmasının birinci sebebi onun derin gölgeler ve köklerle Azerbaycan halk diline olan bağlılığıdır. Bu şiir çağdaş Azerbaycan edebi dilinin gelişmiş ve parlak, sahil bir örneğidir.

Samed Vurgun şiirinin her mısrası, her paragrafı bilinçli biçimde halk dilinden alınan öğelerle doludur. O, fikrini ifade edebilecek kelimelere bir dil bilimci inceliği ile yaklaşır ve bu sözlerin halk konuşmasında kullanılan şeklini seçip kullanır. Böylece şair, kelime üzerinde "seçmə-əvəz etmə" ameliyatı yaparak bu zamana kadar sadece halk dilinde kalmış olan kelimeleri şiirine dahil eder. Samed Vurgun'un edebi dilimizin zenginleşmesinde, temizlenmesinde, istikrara kavuşmasında ve gelişimindeki katkıları onun bu nitelikleriyle ilgilidir. Bir zamanlar Hatâi, Nesîmi, Fuzûli, Vâkıf, Ahundov gibi dahiler bu işin ilk temel taşını koymuşlar. Samed Vurgun şiirinde ise bu iş tamamlanmıştır.

Evet, Samed Vurgun aslında gerçek bir halk şairidir. Halka bağlılık Vurgun şiirinin şah damarıdır. Vurgun şiirinin gücü, halka bağlılık ve estetik bedii birlikle, çağdaşlık ve tarihçiliğin birliği ile izah edilebilir. Bu yüzden o, daima yaşıyor. Sanki şair kendisi de bunu zamanında hissetmiş, sezmiştir.

*Həyat üçün doğulmuşam yaranışından
Şeir, sənət aləminə nur saçacağam.*

Samed Vurgun "dolaşib aləmi Loğman kimi mənə gəzərək" XX. yüzyıl Azerbaycan şiirinin şah eserleri sayılan derin felsefi düşünceleri terennüm eden kamil örnekler de vermiştir. Bu sebeple Samed Vurgun standart klasik kalıplardan bilinçli şekilde uzaklaşmış, halk dili söz ve ifadelerini tercih etmiştir.

Samet Vurgun şiirinin halkla organik biçimde bağlılığı nerelerde göze çarpmaktadır? Bunu her şeyden önce, Vurgun şiirinin kelime hazinesinde aramak gerekir. Onun şiirlerine uzman gözüyle bakıldığında Azerbaycan halk dilinin net elementləri - xüsusi ekspressiv-emosional anlamlı sözler manzarası göz önünde canlanır: *çıraq, kəsər, yaraq, saxlanc, baxçacıq, evciyəz, qızcığaz, sənciyəz, quşcuğaz, incik, yerəbaxan, qədirbilməz, çörəkbasan, duzitirən, ağzı xeyir sözlü, tamaşa boylu, çadır-çadır (gəzmək), gülə-gülə, qarış-qarış (dolanmaq), narın-narın, ətək-ətək, qucaq-qucaq, zolaq-zolaq (yerin bağı), ağız-ağız (konuşuluyor); gülə-gülə, qarış-qarış (dolanmaq), narın-narın, ətək-ətək, qucaq-qucaq, zolaq-zolaq (yerin bağı), gülə-gülə, qarış-qarış (dolanmaq), narın-narın, ətək-ətək, qucaq-qucaq, zolaq-zolaq (yerin bağı), ağız-ağız (konuşuluyor); Ayrıca halk konuşmasında özel ekspressiv anlamlar veren dümsükləmək, ilişdirmək, çalmaq (vurmaq), kirimək, yaşınmaq, yaxmaq (Paqonlardan ocaq yaxdın generallar başında), qurşanmaq (silaha), dəlmək, girişmək, dırmaşmaq, kirimişcə vs.*

Kelimeler Samed Vurgun şiirine tazelik veriyor, onun eserlerinin değerini artırıyor. Şu veya bu eserin sanatsal değerinden bahsederken, halk dilinin yüzlerce yıllık incileri olan deyimlere, söz bileşiklerine, atasözleri ve sorunlarına ne kadar yer verildiğine bakılmalıdır. Çünkü her yazar ve şairin deyimleri kullanması ve yenilerini türetmesi halkın edebi dilinin gelişmesinde önemli etkenlerdendir.

Bu anlamda Samed Vurgun'un yaptıkları üst düzeydedir. O, halk arasında yüzyıllarca yaşayan; *gen düşmək, əl açmaq, dastan bağlamaq, yerdən ayağını üzmək, baş alıb getmək, gözü yolda, könlü səsdə, kitab bağlamaq, çırağı sönmək, çırağı yanmaq, gün verməmək, mat qoymaq, murdar olmaq, dilə düşmək, qan-tərə batmaq, ayrıca da, elin haqqı-sayı haram qurdla qiyamətə qalmaq (çox yaşamaq), Nə tufəngin çaxmağıdır, nə süngünün toxmağı, aqlını başına yığmaq, Nə ölüyə pay göstərir, nə diriyə hay verər; O bir dövlət quşudur ki, hər eyvana uçub qonmaz; hər şey öz suyunu ürəkdən içər; Boynunda bu qədər haqqı-sayım var; Hiy vursan, bu gen dünyə düşmənlərə dar kəsilər* vb. deyimler ve ifadeler Samed Vurgun şiirini güzelleştiren, ona milli renk veren halk diliyle ortaktır. Genel olarak, Samed Vurgun şiirinde geçmişin güzel geleneklerine, baba-evlat kelamına özel bir sevgi, saygı duyulur. Bu nedenle, atalarımızın bıraktığı sabit cümle yapılarına çoğu zaman müdahale etmiyor, öylece kullanıyor.

Samed Vurgun 50 yıl yaşadı. Ancak zengin ve çok yönlü sanatsal yaratıcılığı ile, sanki yüzyıla denk bir ömrü geride bıraktı. Çok yoğun geçen bir yaşam sebebiyle Samed Vurgun erken yaşlandı. Onun arkadaşları da, düşmanları da şairin zamanından önce yaşanmasına katkıda bulundular diyebiliriz. Ancak diğerleri tarihin tozlu sayfalarına gömülürken o, halkın içinden gelen biri olarak hem halkın hafızasına hem de edebî ifade tarzıyla da edebiyatımızın hafızasına kazanmıştır.

Samed Vurgun şiiri sanatsal desenini halk diline ait renkli ifadeler oluşturur. Örneğin, Samed Vurgun'da birçok insanın gıpta ettiği olağanüstü bir vatan sevgisi vardır: Hatta canını da Vatan toprağına adanmıştır:

Vaxtsiz əcəl məndən uzaq dayan dur

Qürbət eldə can vermərəm ölümə

Qılincını məndən uzaq dolandır

Onu bil ki, qələm aldım əlimə

Qürbət eldə can vermərəm ölümə

Şiirin içeriğindeki erkek kudretini vermek için şair oldukça güçlü ifadeler kullanmıştır. *Can verməmə ölüme, kalem aldım elime, kılıcını benden uzak dolandır* ifadelerindeki metanət, kudret, gramer ifade açısından şairin kelime ve ifadeleri titizlikle seçebilme yeteneğinden haber verir. Samed Vurgun şiirinin dilinde halka bağlılık ilkesi benimsenmiştir. Halk dilinde yaygın basit cümle tipleri şairin şiir dilini süsleyen dil birimlerindedir. Bu, şekerli, az sözle çok şey söylemek deyimiyle izah edilebilir. Basit cümle şairin elinde sanki ressam fırçasıdır. Ressamın renklerden güzel doğa manzaraları yaratması gibi, şair de kelimeleriyle basit ama görünen, canlı hayat tabloları yaratıyor:

Lənkəranın gülü rəng-rəng

Yurdumuzun qızları tək

Dəmlə çayı, tək ver görək

Anamın dilbər gəlini,

Yadlara açma əlini.

Yahut:

Min Qazaxda köhlən ata

Yalmanına yata-yata

At qan-tərə bata-bata

Göy yaylaqlar belinə qalx

Kəpəz dağdan Göy-gölə bax.

Şart, sebep-sonuç bildiren karmaşık yapıları cümleler ve birleşik zamanlı fiil kullanımları şairin anlamlı felsefi düşüncelerinin temel ifade aracıdır.

Samed Vurgun'un şiir levhaları o kadar canlıdır ki, okuyucu kendini o manzaranın içinde hisseder. Böyle durumlarda okuyucu sadece seyirci olarak değil, kendini aynı manzaranın kucağında katılımcı olarak hisseder. Tüm bunlar bir yandan şiir sanatıyla, şairin sanatsal hayali ile ilgiliyse, diğer taraftan şairin şiir dilinin halka bağlılığı ile de ilgilidir. Halka bağlılık ve sanatkarlık ise birbirini tamamlayan kavramlardır.

Azerbaycan halkı yaşadıkça Samed Vurgun yaşayacak, onun şiiri kuşaktan kuşağa armağan edilecektir. Bunu öncelikle Vurgun şiirinin halk ruhu, şiirlerindeki ince anlamlı kelime ve ifadeler garanti ediyor.

Allah Samed Vurgun'a rahmet eylesin.